

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 25 (38)

Суми – 2020

**SECTION 2
CIVIL LAW AND PROCESS; FAMILY LAW;
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT**

**СЕКЦІЯ 2
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i25.p14>

ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ В ЗОНІ АТО ТА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Гончарова Аліна В'ячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет
ORCID ID: 0000-0002-9815-0394

Чуйкова Валентина Юрївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID ID: 0000-0002-2239-8377

У даній статті авторами розкрито питання особливостей спадкування в зоні АТО та на окупованих територіях. Інститут спадкування в системі цивільного права – одне з найбільш важливих питань дослідження, його значимість обумовлюється тим, що об'єктом спадкування є право власності. Питання спадкування на підконтрольних територіях залишається актуальним. Це стосується як суб'єктів так і об'єктів спадкових прав. В статті підкреслено, що відповідно з Декларацією про державний суверенітет України та Конституцією України, суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах міжнародно визнаного державного кордону є цілісною і недоторканою. Зазначено, що в межах тимчасово окупованих територій діє особливий порядок забезпечення прав і свобод цивільного населення, визначений законодавством України. За фізичними особами, незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального правового статусу та за юридичними особами зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях, якщо таке майно набуто відповідно до законодавства України. Зауважено, що діяльність збройних формувань та окупаційної адміністрації є незаконною, а будь-який виданий у зв'язку з такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків. Акцентовано увагу, що процес спадкування на українських землях є незмінним, а саме, за заповітом та за законом. Спадкування за заповітом відбувається у випадку, якщо померлою особою до смерті було складено заповіт і він є дійсним. У разі його відсутності відбувається спадкування за законом. Спадкування за законом має місце

в таких випадках: відсутності заповіту; визнання заповіту недійсним; смерті спадкоємців, вказаних у заповіті до відкриття спадщини або їх відмови від прийняття спадщини; заповідачем скасовано раніше складений заповіт і не залишено нового;

заповіт у судовому порядку визнано недійсним; у разі, якщо заповітом не охоплено усього майна, що належало спадкодавцю.

Ключові слова: спадкоємець, спадкодавець, спадщина, спадкове законодавство, свідоцтво про право на спадщину, правовий режим.

Goncharova A., Chuikova V. Problems of inheritance in the anti-terrorist operation zone and in the occupied territories. In this article, the authors reveal the issue of inheritance in the anti-terrorist operation zone and in the occupied territories. The institution of inheritance in the civil law system is one of the most important issues of research, its importance is due to the fact that the object of inheritance is the right of ownership. The issue of inheritance in the controlled territories remains relevant. This applies to both subjects and objects of inheritance rights. The article emphasizes that in accordance with the Declaration of State Sovereignty of Ukraine and the Constitution of Ukraine, the sovereignty of Ukraine extends to its entire territory, which within the internationally recognized state border is integral and inviolable. Indicated. That within the temporarily occupied territories there is a special procedure for ensuring the rights and freedoms of the civilian population, defined by the legislation of Ukraine. Individuals, regardless of their registration as internally displaced persons or their acquisition of special legal status, and legal entities retain the right of ownership, other real rights to property, including immovable property, including land plots temporarily occupied territories, if such property is acquired in accordance with the legislation of Ukraine. It is noted that the activities of armed groups and the occupation administration are illegal, and any act issued in connection with such activities is invalid and does not create any legal consequences. Emphasis is placed on the fact that the process of inheritance on Ukrainian lands is unchanged, namely, by will and by law. Inheritance by will occurs if the deceased person made a will before death and it is valid. In his absence there is an inheritance by law. Inheritance by law takes place in the following cases: absence of a will; invalidation of the will; the death of the heirs specified in the will before the opening of the inheritance or their refusal to accept the inheritance; the testator revoked a previously made will and left no new one; the will was declared invalid by a court; if the will does not cover all the property belonging to the testator.

Key words: heir, testator, inheritance, inheritance legislation, certificate of the right to inheritance, legal regime.

Постановка проблеми. Сучасні українські реалії потребують роз'яснення принципів оформлення спадщини на підконтрольних територіях. У зв'язку з цим, виникло нагальне питання роз'яснення загальних принципів процедури спадкування та аналіз нормативного закріплення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання вивчалось вітчизняними науковцями не в значній мірі. Звісно, не слід вважати, що науковці повністю ігнорують дану проблематику. Зокрема, можна згадати, тему спадкування розглядали Фулей Т.І. [3], Федорич І.Я. [6]. Не применшуючи доробку зазначених науковців, слід звернути увагу, що спадкування в спірних ситуаціях здебільшого розглядалось узагальнено.

Цілі і завдання. Ціль полягає у формуванні розуміння здійснення права на спадкування, розробці нових рекомендацій, спрямованих на розв'язання виявлених проблем та подальше вдосконалення законодавчого регулювання

відносин, що виникають під час здійснення спадкових прав в зоні АТО та на окупованих територіях.. Необхідно вирішити наступні завдання: розкрити сутність поняття «право на спадкування»; проаналізувати порядок прийняття спадщини та відмови від спадщини; виявити особливості процедури здійснення права на спадкування шляхом подання заяви про прийняття спадщини в органи нотаріату.

Виклад основного матеріалу. Особливості правового режиму на території АРК та міста Севастополя визначаються Законом України від 15.04.2014 р. №1207-VII (в редакції від 17.06.2020 р.) «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [2]. Особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях визначаються Законом України від 18. 01. 2018 р. №2268-VIII (в редакції

від 26.11.2020 р.) “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” [3].

Стаття 1 Закону України №1207-VII визначає, що тимчасово окупована територія України є невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України.

Згідно статті 1 Закону України №2268-VIII, тимчасово окупованими територіями у Донецькій та Луганській областях визнаються частини території України, в межах яких збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили та здійснюють загальний контроль. Тимчасова окупація РФ територій України, незалежно від її тривалості, є незаконною і не створює для РФ жодних територіальних прав.

Діяльність збройних формувань РФ та окупаційної адміністрації РФ є незаконною, а будь-який виданий у зв’язку з такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях, які додаються відповідно до заяви про державну реєстрацію народження особи та заяви про державну реєстрацію смерті особи.

Внаслідок окупації частини території України, з березня 2014 року у її складі з’явилися території із спірним статусом. Включення окупованих територій України до складу РФ не отримало ні міжнародного, ні закордонного визнання. Відповідно, для інших країн та їх юрисдикцій, в тому числі у сфері спадкового права, застосування на даних територіях російського законодавства не має правових наслідків, в тому числі в частині відносин власності і спадкування.

У світі налічується порядку 70 територій із схожим статусом і проблема захисту власності та інших майнових прав на даних територіях періодично виникає із різним ступенем гостроти і стає предметом розгляду різних інстанцій, в першу чергу Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [4, с. 9].

Для сфери приватно-правового регулювання і спадкового права суттєве значення мають положення ст. 9 Закону України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”, відповідно з якою будь-які органи, їх посадові і службові особи на тимчасово окупованій території вважаються незаконними, якщо ці органи і посадові особи були створені, обрані, призначені у порядку, не передбаченому законом. Відповідно, будь-які акти, рішення і документи нелегітимних органів вважаються недійсними і не тягнуть

правових наслідків. Ст.11 Закону регулює питання власності і встановлює правовий режим майна на тимчасово окупованій території. Набуття та припинення права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно законодавства України за межами окупованої території. В той же час на спірній території будь-яка угода, яка здійснена з порушенням вимог даного Закону і інших законів України, вважається недійсною з моменту укладення.

Закон України №1207-VII доповнено статтею 11-1 згідно із Законом України від 12.02.2015 р. №189-VIII “Забезпечення реалізації права на спадкування”, яка визначає особливості здійснення права на спадкування. У випадку, якщо місцем смерті спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини вважається місце подачі спадкоємцями або іншими зацікавленими особами заяв про спадщину (про прийняття спадщини, відмови від прийняття, пред’явлення кредиторами спадкодавця претензій до спадкоємців тощо).

Аналогічне положення щодо спадкових правовідносин, які виникли у зв’язку з відкриттям спадщини на території окремих районів Донецької та Луганської областей, в зоні проведення антитерористичної операції (ст.9-1 Закону України від 2.09.2014р. №1669- VII (в редакції від 27.12.2019 р.) “Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції”[5].

Закон, яким було введено дане правило, вступив в силу 4.03.2015 р. і в ньому відсутня вказівка щодо його застосування до спадщини, яка відкрилася, але не була прийнятою ніким до набрання ним чинності (розд. 2 Закону України №189-VIII). Закон застосовується до відносин, які виникли після набрання ним чинності. Проте, якщо відносини виникли до набрання ним чинності, відповідні норми застосовуються до тих прав та обов’язків, які виникли і продовжують існувати після набрання чинності Закону. Тобто, Закон може застосовуватися і в тому випадку, коли спадщина відкрилася до набрання ним чинності, але не була ніким із спадкоємців прийнята. В силу положень Закону України “Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України”, набуття права власності, інших прав та обов’язків в порядку спадкування у випадку, якщо спадщина відкрилася на території АРК і м. Севастополя, може здійснюватися виключно за законодавством України. Відповідно, спадщина оформлена на підставі законодавства Російської Федерації не тягне у спадкоємців права власності на спадкове майно. Відповідно до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у

цивільних, сімейних та кримінальних справах (від 22.03.1993 р.), право спадкування майна визначається за законодавством сторони, яка домовляється, на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання. При цьому право спадкування нерухомого майна визначається за законодавством Сторони, яка домовляється, на території якої знаходиться це майно (ст. 45 Конвенції) [6].

Фактично процедура оформлення спадщини починається з подання заяви нотаріусу. Основним документом для відкриття спадкової справи є свідоцтво про смерть спадкодавця. За нашими даними, такі свідоцтва на українських бланках зараз видаються на непідконтрольних територіях, але юридичної сили вони не мають в силу того, що не зареєстровані в українських реєстрах. Тому слід подбати про отримання довідки з медичної установи про смерть спадкодавця на території АТО і оформляти свідоцтво про смерть вже в органах реєстрації актів цивільного стану на території України. Якщо ж довідка вже здана, і свідоцтво про смерть отримано на непідконтрольною територією, то необхідно ініціювати судовий процес щодо встановлення факту смерті, що дозволить отримати юридичну підставу для відкриття спадкової справи.

Здійснення права на спадкування характеризує ставлення суб'єкта, в якого це право виникло, до самого права і правових наслідків його реалізації. Право на спадкування складається з правомочностей, що виникли у зв'язку з відкриттям спадщини та закликанням особи до спадкування, на підставі волевиявлення (заповіту) або закону. Волевиявленням особи формується сукупність її майбутніх правомочностей, які також законодавець відносить до категорії здійснення права на спадкування. Таким чином, позиції науковців щодо визначення поняття здійснення права в основному будуються на двох основних концепціях розуміння суб'єктивного права як міри можливої поведінки, або ж як використання можливостей закладених у праві [7, с. 57].

Необхідно дотримуватися строків, встановлених Цивільним кодексом України. Загальний строк для прийняття спадщини встановлений у шість місяців і його обчислення починається відповідно до ч. 1 ст. 1220 ЦК України з дня відкриття спадщини. Строк у шість місяців для здійснення спадкоємцями права на спадкування (прийняття, неприйняття, відмова, скасування актів прийняття чи відмова від спадщини) стосується насамперед спадкоємців за заповітом та спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Відповідно до ст. 1241 ЦК України ними можуть бути малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти

спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки. Визначені особи спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

Наказом Міністерства юстиції України «Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції» встановлено, що нотаріальні дії та державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень на нерухоме майно, розташоване на території окупованих територій, здійснюють, відповідно, державні реєстратори речових прав на нерухоме майно органів державної реєстрації прав та приватні і державні нотаріуси неокупованих районів Луганської та Донецької областей відповідно до законодавства [8].

Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» було встановлено, що в разі, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо успадкованого майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, зацікавлених в охороні успадкованого майна, або вимог кредиторів. Простіше кажучи, спадкоємці можуть звернутися до будь-якого нотаріуса на території України, підконтрольної українській владі, із заявою про прийняття спадщини [9].

Для того, щоб звертатися до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини, як мінімум необхідно отримати свідоцтво про смерть спадкодавця. Однак на території АТО призупинено проведення державної реєстрації актів цивільного стану, в тому числі і видача свідоцтва про смерть. Проведення реєстрації актів цивільного стану здійснюється будь-яким відділом державної реєстрації актів цивільного стану, що знаходяться за межами окупованої території. Довідки про причини смерті або інші «документи», видані окупаційною владою, не створюють жодних правових наслідків і не реєструються в відповідних реєстрах. У даній ситуації спадкоємцям потрібно ініціювати судовий процес для отримання рішення суду про встановлення факту смерті спадкодавця. Рішення суду за результатами розгляду справи не замінює собою свідоцтво про смерть, а є лише підставою для його отримання.

Висновки. Напевно, не існує такого законодавства, яке було б в силах передбачити і врегулювати всі можливі спірні випадки. Життєві ситуації набагато складніше і різноманітніше. Крім того, діючі норми права не адаптовані до умов

воєнного часу. Однак кроки в напрямку врегулювання законодавства зроблені і на даному етапі в деякій мірі полегшують життя частини громадян хоча б тим, що зробили процес оформлення спадщини теоретично можливим, що, безумовно, позитивно. Проте, особистих поїздок спадкоємців в зону АТО уникнути все ж навряд чи буде можливо. Не зайвим було б внесення змін до законодавства в частині можливості продовження

термінів для прийняття спадщини від спадкодавця, останнє місце проживання або нерухоме майно якого перебуває в зоні АТО, а також права повторно подати заяву про прийняття спадщини в разі, якщо з первинного заявою, поданою нотаріусу на непідконтрольною території, видати свідоцтво про право на спадщину не представляється можливим.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 року. № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.12.2020).
1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 03.07.2020, № 720-IX - ВВР. 2014. № 26. Ст. 892.
2. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 26.11.2020 № 948-IX. ВВР. 2018. № 10. Ст. 54.
3. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.
4. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 27.12.2019 № 371-IX. ВВР. 2014. № 44. Ст. 2040.
5. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.03.1993. Офіційний вісник України, 2005, №44, ст. 2824.
6. Федорич І.Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України: дис... канд. юрид. наук: 08.05.2018 / Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2018. 236 с.
7. Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції: Наказ Міністерства юстиції України 17 червня 2014 р. за № 640/25417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0640-14#Text> (дата звернення: 29.11.2020)
8. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 27.12.2019 року № 371-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text> (дата звернення: 12.12.2020)